

ДОСЛІДЖЕННЯ ГОРОДИЩА ВЕДМЕЖОГО НА РОМЕНЩИНІ: РОЗКОПКИ МИКОЛИ МАКАРЕНКА

Наталія НІМЕНКО

Сумський державний університет,
вул. Римського-Корсакова, 2, 40007, м. Суми, Україна,
e-mail: nimenko.na@ukr.net

Досліджено маловідомі сторінки біографії знаного археолога, мистецтвознавця, організатора музейної справи Миколи Макаренка (1877–1938). Розстріляний як ворог народу за непохитну позицію у справі охорони пам'яток історії та культури, вчений залишив низку публікацій з різних напрямів, зокрема присвячені окремим архітектурним й археологічним пам'яткам.

Проте не всі задуми вченому вдалося реалізувати. Серед архівних документів із центральних і регіональних установах, фондів музеїв є матеріали, які розкривають плани щодо продовження досліджень деяких археологічних пам'яток, написання певних публікацій.

Протягом кількох десятиліть М. Макаренко вивчав археологічні пам'ятки на Роменщині (територія сучасної Сумської обл.), що дало підстави стверджувати про відкриття нової археологічної культури, сьогодні відомої як роменська. Найцікавішими з наукового погляду виявилися чотири городища: Монастирище, Ведмеже, на хут. Вашкевича і Глинське. Фундаментальна праця вченого, присвячена роменській археологічній культурі, – “Городище «Монастирище»”. Однак, судячи з документів, вчений планував окрему публікацію і по матеріалах із розкопок городища Ведмежого. Проте не виявлено навіть чернеток.

На основі архівних документів, публікацій М. Макаренка, його малюнків відтворено хронологію дослідження городища Ведмежого з 1906 р. до кінця 20-х років ХХ ст. Висвітлено основні результати проведених робіт. Під час розкопок вчений уперше застосував нову методику – вирізку поховання, яку згодом використовував під час дослідження археологічних пам'яток поблизу Сум і Маріуполя.

Ключові слова: дослідження, археологічна пам'ятка, городище, розкопки, план, малюнок, керамічний посуд.

Історія археологічних досліджень городища Ведмежого на Роменщині розпочалася наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., хоча перші згадки трапляються ще у “Книзі Великому Чертежу”. Там, зокрема, зазначено: “*А вверху по Ромону [Ромену] городокъ Медвежей, да городокъ Липовой*” [Книга Большому Чертежу, 1950, с. 186]. Автор мав на увазі р. Ромен. Повна ідентичність назв і досить чітка локалізація дають підстави стверджувати, що йдеться саме про городище Ведмеже. Згодом археологічні розвідки та розкопки в різні роки проводили В. Ляскоронський, Д. Самоквасов, М. Макаренко, Ф. Копилов, І. Ляпушкін, О. Сухобоков, М. Кучера, Ю. Моргунов, Є. Осадчий, О. Коротя та ін. Результати їхніх досліджень відображені в загальних звітах, інформативно – на сторінках видань, у листуванні з науковими установами тощо. Проте жодної статті, безпосередньо присвяченої розкопкам городища Ведмежого, так і не опубліковано. Хоча пам'ятка на це заслуговує. Щобільше, такий матеріал готувався до друку.

Йдеться про дослідження Миколи Макаренка. Протягом кількох археологічних сезонів він серед інших обстежував і вивчав городище Ведмеже. Виявлені матеріали спричинили чималий резонанс у наукових колах, і не лише в Україні. Вчений кілька разів писав про підготовку окремої публікації на основі результатів розкопок. Проте цим планам не судилося реалізуватись. Не збереглися й чернетки.

У статті здійснено спробу відтворити історію дослідження городища Ведмежого М. Макаренком: простежити хронологію, окреслити методики проведення розкопок, описати результати.

Історія дослідження городища Ведмежого М. Макаренка розпочалася у контексті вивчення археологічних пам'яток Роменщини на початку ХХ ст. Із 1901 р. студент Центрального училища технічного малювання барона О. Л. Штиглиця, згодом – Археологічного інституту в Санкт-Петербурзі, обстежував городища й кургани на території малої батьківщини (народився у с. Маскалівка Роменського повіту). Вже тоді М. Макаренко припустив, що вони мають суттєві відмінності відносно відомих на той час археологічних пам'яток [Макаренко, 1902, с. 242].

Одним із перших повідомлень М. Макаренка про городище Ведмеже була згадка на сторінках Звіту про археологічні дослідження у Полтавській губернії у 1906 р., проведених за дорученням Імператорської археологічної комісії [Макаренко, 1907, с. 38–39]. Дослідник провів численні розкопки та представив описи городищ і курганів, плани найцікавіших об'єктів, малюнки й реконструкції керамічних виробів та їхніх фрагментів. Серед досліджених пам'яток було й городище Ведмеже. Щодо нього автор, зокрема, зазначав, що городище розташоване на правому березі р. Ромен, на видовженому зі заходу на схід довгому плато, відрізаному від решти території з південно-західної сторони ярмом. Плато розділяє на дві різні за розміром частини канава, проте обидві мають захисні вали. Північно-західне укріплення краще збереглося, проходить краєм городища і спускається донизу крутим обривом. До городища веде дорога, утворюючи прохід із південно-західного боку. Друга укріплена лінія розташована в північно-східному напрямі від першої, значно менших розмірів і також оповита валом. На час обстеження частина городища була зруйнована ярами, решту займало кладовище.

Під час дослідження Ведмежого М. Макаренко виявив фрагменти керамічного посуду, за складом, формою й орнаментациєю подібні до черепків із Донецького, Глинського та Липлявського городищ. Вони тонкі, на зламі темного кольору, являють собою фрагменти посуду, зробленого за допомогою гончарного кола з гарно вимішаної глини; мали характерний хвилястий орнамент на плічках, відігнутих назовні, а потім загнутих всередину вінчика. На одному з фрагментів денця посуду М. Макаренко розгледів клеймо у вигляді рельєфного кола з двома виступами у вигляді пелюсток. Окрім фрагментів посуду, виявлено також багато колотих кісток тварин.

На південь і південний захід від городища, за ярмом, на великій площі, проте незначній відстані один від одного, перебувала значна кількість маленьких курганів неправильної форми, *“немов би пошкоджених”*. Багато з них зіпсовані рівчакми.

Наступного разу М. Макаренко згадує про городище Ведмеже в роботі, присвяченій археологічним дослідженням 1907–1909 рр. [Макаренко, 1911]. Вперше – опосередковано. Описуючи городище Снітин Полтавської губернії, зокрема виявлені там фрагменти керамічного посуду, вчений наводив аналогії з інших городищ Роменщини. В усіх випадках наявні однакові форми вінчиків посуду (*“подвійний вигин”*), оздоблення хвилястим орнаментом, темний колір глини й тонкі стінки – *“по товщині вони лише зрідка перевершують розміри в 0,01 м”* [Макаренко, 1911, с. 112]. М. Макаренко зазначав, що загалом такі фрагменти посуду в археологічній номенклатурі відносять до слов'янських і датують XII–XIII ст., проте в нього виникли сумніви. Адже подібні черепки із хвилястим орнаментом у кілька паралельних рядків, виявлені на городищі Вашкевиця й інших роменського типу, впевнено датуються *“давнішими не лише XII, але й X ст.”* [Макаренко, 1911, с. 112]. Додавав упевненості в цьому й фрагмент денця керамічного посуду, на якому виявлено клеймо у вигляді рельєфного кола, проте цього разу з чотирма діаметральними прямими лініями й однією паралельною в середині кола.

Згодом, описуючи велику за розміром і скупчену між собою групу курганів, що розташовувалися перед Снітинським городищем, вчений вказав на безпосередню подібність до

курганних груп, зокрема городища Ведмежого [Макаренко, 1911, с. 115]. Тож протягом наступних років М. Макаренко обмірковував результати обстеження городища Ведмежого, шукав аналогії, розглядав подальші перспективи дослідження.

У 1916 р. городище потрапило в поле зору працівників Полтавського музею, які обстежували кургани в Роменському повіті. Вони зробили фото для експозиції [Супруненко, 1990, с. 14, 16].

Революційні події 1917 р. у Росії та Україні й зміни, що відбулися опісля, круто змінили долю вченого – він повернувся в Україну, брав участь в археологічних і мистецтвознавчих дослідженнях у різних куточках країни, у створенні пам'яткоохоронних інституцій, музеїв тощо. Багато писав. Тепер він мав більше можливостей продовжити дослідження раніше виявлених пам'яток на Роменщині. Цьому сприяло й формування регіональних пам'яткоохоронних осередків.

У травні 1919 р. група ентузіастів на чолі з М. Семенчиком створила в Ромнах Товариство охорони пам'яток старовини та мистецтва. Члени товариства зосередили увагу на обстеженні, обліку, збиранні й охороні пам'яток історії та культури [ДАСО, ф. Р-6434, оп. 1, спр. 3, арк. 1]. Того ж року М. Макаренко також навідувався в Ромни, брав участь у засіданнях товариства, ймовірно, проводив обстеження археологічних пам'яток, зокрема і городища Ведмежого. Про це свідчить малюнок “Загальний вигляд городища біля села Ведмежого”, а також план, датований 1919 р. На ньому окремо виділена ділянка А, щодо якої автор нижче зазначив: *“Місце найбільш цікаве. Вал розмивається водою, видно шар попелу (у ньому знайдена кістяна голка). У цьому ж місці знайдені деякі черепки”* [Звагельський, 1995, с. 127, 128].

Результати роботи товариства дали підстави звернутися до відділу народної освіти з пропозицією про створення музею, що й реалізовано 17 березня 1920 р. [ДАСО, ф. Р-6434, оп. 1, спр. 3, арк. 1]. Директором призначено М. Семенчика. У квітні 1920 р. на загальних зборах членів товариства за участі М. Макаренка прийнято статут Роменського народного музею мистецтв, науки і промисловості, згідно з яким у його складі створювалися етнографічний, художньо-історичний та археологічний відділи [ДАСО, ф. Р-6434, оп. 1, спр. 2, арк. 11]. За кілька місяців, зважаючи на значне поповнення фондів, структура музею була змінена і кількість відділів зростає до п'яти: археологічний, природничо-науковий, мистецтва, промисловості, етнографічний, архітектури [ДАСО, ф. Р-6434, оп. 1, спр. 3, арк. 1].

Улітку 1921 р. музей відкрили для відвідувачів.

За остаточним переліком структурних підрозділів на першому місці значився археологічний відділ. Саме цей напрям роботи став пріоритетним для новоствореної установи. Перші згадки про археологічні дослідження, проведені працівниками музею під керівництвом М. Макаренка, датуються серпнем–вереснем 1920 р. Вони стосувалися розкопок пам'яток у с. Ведмеже. У щоденниках роботи Роменського окружного музею хронологічно зафіксовані дати обстежень і результати. Так, 7–8 серпня дослідники на чолі з М. Макаренком оглядали городище, на якому на той час уже було кладовище, і кургани (поблизу школи), відібрали багато фрагментів керамічного посуду; 20 серпня отримали аванс для проведення розкопок; 21 серпня оглядали городище; протягом 21 серпня – 6 вересня дослідили *“5 курганів слов'янського типу (група 1-а), 3 кургани (2-ї групи) та городище”* [ДАСО, ф. Р-6434, оп. 1, спр. 44, арк. 4–4зв.]. Проте у звіті Роменського музею, надісланому до Центрального пролетарського музею Полтавщини, значиться дещо інша інформація: виявлено 6 слов'янських і 1 кіммерійський курган, зроблено 2 розрізи валів слов'янського городища. Речі, знайдені під час розкопок, передані музею [ДАСО, ф. Р-6434, оп. 1, спр. 3, арк. 2].

Інформація щодо розкопок Ведмежого з'являлася і в документах наступних років. У матеріалах з історії Роменського музею за 1923–1924 рр. записано: *“Вже влітку 1920 року М.М. Семенчик під орудою відомого археолога професора М.О. Макаренка були зроблені розкопки слов'янського городища та могил в с. Ведмежому ..., які дали важливі наукові*

наслідки (а саме, було знайдено чимало посуду, кілька оздоблень, знаряддя й найбільш цікаве поховання скорчених є ціле, з цілком орнаментованим горщиком)...” [РКМ, спр. 5, арк. 9зв.].

Останнє сталося 6 вересня 1920 р. В інвентарній книзі музею, складеній 1945 р., зазначено: “Скелет людини, що лежить у скорченому положенні. Знайдений у кургані № 3 у слов’янському городищі у с. Ведмеже при розкопках 6.IX.1920 р.” [ДАСО, ф. Р-6434, оп. 1, спр. 142, арк. 15зв.–16].

Микола Макаренко провів унікальну музеєфікацію поховання, вирізавши його разом із землею та супроводжувальними речами, та в неушкодженому вигляді dopravив до музею. Цей експонат і сьогодні окраса археологічної колекції Роменського краєзнавчого музею [Німенко, 2006, с. 65]. Фактично, це перший випадок вирізки поховання. Згодом вчений неодноразово застосовував цей метод (розкопки в Зеленому гаю (поблизу м. Суми), Маріуполі).

Про важливість досліджень городища і курганів у Ведмежому свідчать також малюнки М. Макаренка, зроблені в 1920 р. (зберігаються у фондах Донецького краєзнавчого музею) [Усачук, 2012, с. 316, 318], і план [Німенко, 2002, с. 21].

Протягом 1921 р. працівники музею продовжили опрацювання матеріалів, виявлених у с. Ведмеже. Зазначалося, що дослідження охопили “*кургани, слов’янські поховання, поховання скорчених та слов’янські городища*” [ДАСО, ф. Р-6434, оп. 1, спр. 3, арк. 4зв.]. У червні 1921 р. відбулося кілька засідань Товариства охорони пам’яток старовини і мистецтва, зокрема й за участі М. Макаренка. М. Семенчик виступив із доповіддю про результати дослідження курганів і городищ у Роменському повіті [ДАСО, ф. Р-6434, оп. 1, спр. 2, арк. 18].

У 1924 р. М. Макаренко провів масштабні розкопки городища Монастирище на Роменщині. Ймовірно, обстежував й інші археологічні пам’ятки.

Дослідження роменських пам’яток викликало жваве обговорення у наукових колах, і не лише в Україні. У 1924 р. за сприяння М. Макаренка М. Семенчик був відряджений до Москви, де 16 жовтня виступив на засіданні Археологічної комісії Московського відділення Російської академії історії матеріальної культури. Він ознайомив присутніх “з розкопками в селі Медведском и в г. Ромнах, проведених ним влітку 1924 р. разом із М. О. Макаренко”. У доповіді йшлося про результати досліджень городищ, згадано розкопки М. Макаренка 1906 р., а також зазначалося: “... у с. Медведского знайдено 88 курганів, 8 з них розкопано; вони виявилися слов’янськими”. Відповідаючи на запитання присутніх, М. Семенчик зазначив, що розкопки велися “*траншеєю зі зняттям землі пошарово...*” [РКМ, спр. [б.н.], арк. 18].

Результатом багаторічних досліджень на Роменщині, крім унікальних знахідок і звітів, стала фундаментальна праця М. Макаренка “Городище «Монастирище»” [Макаренко, 1925]. Вчений писав: “*Що ні звістка про городище, то все нова культура, нові типи, нова доба. Місця оселищ колишніх мешканців на Україні так різнотипні щодо культур, так різнотипні своїми добами, що в сучасний момент занадто рано не тільки ділити їх на типи, але й говорити про кількість культур. ... головним завданням сучасної археології є виявлення шляхом певних пробних дослідів над відомими городищами характеру й культури тієї величезної сили їх (городищ) на Україні, якими вона так густо вкрита*” [Макаренко, 1925, с. 4]. Тож він не лише узагальнював результати проведених робіт, а й ставив завдання на майбутнє, окреслював перспективи подальших досліджень. Вважав, що вивчення городищ дасть можливість відтворити сторінки давньої історії: “*Велике значення їхне в важливому питанні про заселення України в найдавніші часи виявиться в майбутньому, коли городища будуть хоч частково досліджені. Речі, що знайдено в них – певний ключ до відкриття історії заселення, до характеристики життя минулого, зо всіма його громадськими, релігійними й іншими явищами. І треба додати, що це джерело – єдине до вивчення доби до X століття нашої ери*” [Макаренко, 1925, с. 4].

Відаючи належне здобуткам усіх дослідників, які доклали зусиль до обстеження городищ у різних регіонах України і за її межами, М. Макаренко зі сумом констатував, що цього недостатньо. Причина, на його думку, полягала в тому, що “*їх досліді потребують*

великих коштів, а знахідки цілком наукові і майже завжди ... не мають матеріальної вартості” [Макаренко, 1925, с. 6].

Описуючи городище Монастирище як найбільш досліджене й характерне для роменської археологічної культури, на підтвердження своїх спостережень вчений прямо або опосередковано посилався й на інші, зокрема і Ведмеже [Макаренко, 1925, с. 8, 23]. Наприкінці публікації М. Макаренко прямо вказав на те, що планує опублікувати результати дослідження й інших городищ, зокрема Глинського, на хут. Вашкевича і Ведмежого: *“Матеріал надзвичайної вартості чекає свого оброблення”* [Макаренко, 1925, с. 23].

Незважаючи на те, що в роботі “Городище «Монастирище»” вчений багато уваги приділив, зокрема, й особливостям керамічного посуду роменської культури, залишилося безліч матеріалів, що потребували опрацювання. Тож наступного, 1925, року М. Макаренко закінчив роботу над статтею “Орнаментация керамічних виробів у культурі городищ роменського типу” [Макаренко, 1925]. У ній він окреслив територію скупченого розташування цих пам’яток межами північної частини Полтавщини, південної Чернігівщини, Сумським, Лебединським й Охтирським повітами Харківщини [Макаренко, 1925, с. 323]. І знову автор наголошував та тому, що кілька городищ вирізняються формами, розмірами, орнаментациєю посуду й іншими ознаками – Ведмеже, Монастирище, на хут. Вашкевища й Замок (Глинське). Подаючи стислий опис кожного з них, М. Макаренко писав: *“Колишні мешканці городища Медвеже осіли на високому правому березі рч. Ромен, в тій часті гори, що підходе до берега високою стрімкою кручею, а з других сторін оточена глибокими ярами з перервою з одного боку, яка служила в’їздом на городище”* [Макаренко, 1925, с. 324]. Далі наводив лише загальну інформацію щодо городищ роменського типу: особливості помешкань, види керамічного посуду, класифікація орнаментів, порівняння з іншими культурами тощо.

Отже, вчений знову виокремлював городище Ведмеже. Ймовірно, це обумовлено як матеріалами розкопок, так і підготовкою публікації.

За кілька років М. Макаренко знову обстежував це городище. Цього разу у зв’язку із запланованим будівництвом нової школи в с. Ведмеже. У 1927 р. Окрінспектура політосвіти запропонувала М. Семенчикові провести обстеження цієї території на наявність пам’яток археології. Виявилось, відведене під забудову місце на лівому березі пойми р. Ромен налічувало групу могил, що *“уявляють надзвичайно цінні пам’ятники, які ще й досі гаразд не вивчені”*. Щобільше, будівельні траншеї прокладено безпосередньо через поховання [РКМ, спр. 4, арк. 4]. Надсилаючи до Харківської крайової комісії охорони пам’яток культури та природи відповідне повідомлення, а копію – до ВУАК, М. Семенчик нагадував, що сусідню могилу розкопав у 1920 р. проф. М. Макаренко. *“Було знайдено в одній ямі по кутам два скорчених кістяка і орнаментований посуд”* [РКМ, спр. 4, арк. 5].

У грудні 1927 р. Роменський музей надіслав до ВУАК і Укрнауки звіт про обстеження Верхнього Посулля, а також прохання видати на ім’я М. Семенчика відкритого листа *“на проведення археологічних розшуків”* на 1928 р. [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 157, арк. 12].

У відповідь ВУАК звернувся до Роменського ОВК із клопотанням про виділення 200 крб на проведення археологічних досліджень у Ведмежому, причому планував доручити цю справу М. Макаренко [РКМ, спр. 4, арк. 3]. У березні 1928 р. він отримав відкритого листа *“на право рекогносцировок, розвідок та розкопів могил біля Ведмежого на Роменщині”* [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 115, арк. 25зв.]. Крайова комісія на адресу ОВК відправила наказ про заборону земельних робіт, у випадку порушення якого М. Семенчикові пропонувалося зафіксувати це актом із метою притягнення винних до відповідальності [РКМ, спр. 4, арк. 2].

У червні 1928 р. ВУАК звернувся до Укрнауки з проханням видати і М. Семенчикові відкритого листа *“на право розкопу могили в с. Медвежому”* [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 115, арк. 103; спр. 157, арк. 126.]. У відповідь із поміткою *“терміново”* Укрнаука відправила лист на адресу Роменської інспектури народосвіти, копії – до ВУАК, Харківського крайового інспектора охорони пам’яток культури, Роменського музею, в якому, зокрема, зазначала, що в серпні 1927 р. у с. Ведмеже за розпорядженням колишнього старшого інспектора Роменської ОкрІНО

Мельника було знищено поховання наукового значення, а іншу могилу частково зіпсовано через улаштування ями для вапна. За клопотанням М. Макаренка та пропозицією ВУАК “необхідно зберегти від остаточної загибелі пам’ятки старовини (культури “скорчених кістяків”), що є в могилі”. Проведення археологічних досліджень доручили М. Семенчикові, для чого необхідно було призупинити будівельні роботи на тиждень [НА ІА НАНУ, ф. ВУАК, спр. 157, арк. 125; ДАСО, ф. Р-6434, оп. 1, спр. 24, арк. 11].

У щоденнику роботи Роменського музею за 1925–1928 рр. записано: “27/V–1928 р. Завідатель Музею М. М. Семенчик вкупі з Макаренком М. О. поїхали в с. Ведмеже оглянути могилу, на якій будується школа (М. О. Макаренко приїздив з Києва по цій справі). При огляді виявилось, що насип могили зрізаний й на могилі будується із цегли школа. Стіни виведені вже приблизно до 2 аршин” [РКМ, спр. 48, арк. 44зв.].

Улітку 1928 р. археологічні дослідження продовжилися. Під керівництвом М. Семенчика працівники музею провели обстеження “горішнього Посулля”. Вони зняли плани городища Ведмежого (№ 15–17 у загальному переліку) [З історії археологічних досліджень..., 2006, с. 201–203]. Описуючи пам’ятку, М. Семенчик зазначив, що городище розташоване на правому високому березі р. Ромен; займає “високий довгастий горб з крутими схилами”; посередині та з північного заходу на південний схід розрізане рівчаком на дві частини. На нижній розташоване кладовище, де на поверхні могильних насипів є багато фрагментів грубого глиняного посуду. Вал погано зберігся. “У самому куті знаходиться велика яма”. Верхня частина рівна, оточена валом; із північно-східного боку виявлено “міцний культурний шар”. Уздовж північно-західного валу є декілька ям, ворота. На плато, недалеко від городища, простежується група могил (45), під час дослідження яких у 1920 р. були виявлені слов’янські поховання.

На протилежному боці долини р. Ромен на виступі плато розташована ще одна група з 32 могил, найбільша з яких мала висоту 3 м і діаметр 30 м. На час обстеження вона була “зрізана” й на цьому місці збудована школа. Під час розкопок 1920 р. в одній із могил виявлено “скорчене поховання” [З історії археологічних досліджень..., 2006, с. 185–186].

Ймовірно, М. Макаренко більше не повертався до дослідження городища Ведмежого. Принаймні, знайти будь-яку інформацію з цього питання не вдалося.

Так, упродовж 1906–1928 рр. вчений провів обстеження і розкопки унікальної пам’ятки роменської археологічної культури: окреслив місце розташування; розкопав городище й кургани у Ведмежому; зібрав надзвичайно цінний матеріал; застосовуючи пошарове зняття ґрунту, провів вирізку поховання; створив колекцію малюнків і планів; планував окрему публікацію. М. Макаренко долучив до роботи працівників Роменського музею на чолі з М. Семенчиком, який продовжив археологічні дослідження роменських пам’яток.

Обстеження городища і курганів Ведмежого продовжилися наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Проте ще залишається багато питань, які потребують опрацювання. Це стосується й історії дослідження пам’ятки.

ЛІТЕРАТУРА

Державний архів Сумської області. – Ф. Р-6434. – Оп. 1. – Спр. 2. – 28 арк.

ДАСО. – Ф. Р-6434. – Оп. 1. – Спр. 3. – 5 арк.

ДАСО. – Ф. Р-6434. – Оп. 1. – Спр. 24. – 13 арк.

ДАСО. – Ф. Р-6434. – Оп. 1. – Спр. 44. – 7 арк.

ДАСО. – Ф. Р-6434. – Оп. 1. – Спр. 142. – 50 арк.

З історії археологічних досліджень у Посуллі в 20-х роках ХХ ст. (2006). / Передмова, упорядкування та коментарі Н. А. Німенко, В. Б. Звагельський // Сумська старовина. – № XVIII–XIX. – С. 180–206.

Звагельський В. Б. (1995). До історії дослідження городища Ведмежого // Полтавський археологічний збірник. – Ч. 4. – Полтава: Археологія. – С. 126–132.

- Книга Большому Чертежу.* (1950). / под ред. К. Н. Сербиной. – Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР. – 232 с.
- Макаренко Н. (1902). Письмо в редакцию // Киевская старина. – Т. 76, № 3. – Отд. 2. – Март. – С. 242.
- Макаренко Николай. (1907). Отчет об археологических исследованиях в Полтавско й губернии в 1906 г. // Известия императорской Археологической комиссии. – Вып. 22. – С. 38–90.
- Макаренко Н. (1911). Археологические исследования 1907–1909 годов // Известия Императорской Археологической комиссии. – Вып. 43. – 130 с.
- Макаренко М. (1925). Городище “Монастирище” // Записки Українського наукового товариства в Києві: Наук. збірник за рік 1924. – К.: Видавництво Укр. Наук. т-ва в Києві. – Т. XIX. – С. 3–23.
- Макаренко М. (1925). Орнаментація керамічних виробів в культурі городищ Роменського типу // Niederluf sbornik (Usporada) J. Schranil. – Praha. – P. 323–338.
- НА ІА НАНУ. – Ф. ВУАК. – Спр. 115. – 156 арк.
- НА ІА НАНУ. – Ф. ВУАК. – Спр. 157. – 132 арк.
- Німенко Н. А. (2002). Велет українознавства (До 125-річчя від дня народження Миколи Омеляновича Макаренка) // Сумська старовина. – № X. – С. 5–25.
- Німенко Н. А. (2006). 3 історії археологічних досліджень на Сумщині у 20-х роках ХХ ст. // Сумська старовина. – № XX. – С. 53–67.
- Роменський краєзнавчий музей. – Спр. [б.н.]. – арк. 18.
- РКМ. – Спр. 4. – 69 арк.
- РКМ. – Спр. 48. – 44 арк.
- РКМ. – Спр. 5. – 16 арк.
- Супруненко А. Б. (1990). Археологические исследования Полтавского краеведческого музея // Археологические исследования на Полтавщине. – Полтава: Полтавский краеведческий музей. – 115 с.
- Усачук А. Н. (2012). У истории отечественной археологии: альбом рисунков Н. Е. Макаренко из фондов Донецкого краеведческого музея // Археологія і давня історія України. – Вип. 9. Історія археології: дослідники та наукові центри. – Київ: Стародавній світ. – С. 315–324.

REFERENCES

- Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti.* F. R-6434. Op. 1. Spr. 2, 28 ark. (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti.* F. R-6434. Op. 1. Spr. 3, 5 ark. (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti.* F. R-6434. Op. 1. Spr. 24, 13 ark. (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti.* F. R-6434. Op. 1. Spr. 44, 7 ark. (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti.* F. R-6434. Op. 1. Spr. 142, 50 ark. (in Ukrainian).
- Nimenko, N. A., & Zvahelskyi, V. B. (Eds.). (2006). Z istorii arkeolohichnykh doslidzhen u Posulli v 20-kh rokakh XX st. *Sumska starovyna, 18–19*, 180–206 (in Ukrainian).
- Zvahelskyi, V. B. (1995). Do istorii doslidzhennia horodyshcha Vedmezhoho. *Poltavskiy arkeolohichniy zbirnyk, 4*. Poltava: Arkheolohiia, 126–132 (in Ukrainian).
- Serbinoj, K. N. (Ed.). (1950). *Kniga Bol'shomu Chertezhu*. Moskva–Leningrad: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 232 pp. (in Russian).
- Makarenko, N. (1902, March). Pis'mo v redakciju. *Kievskaja starina, 76(3), 2*, P. 242 (in Russian).
- Makarenko, Nikolaj (1907). Otchet ob arheologicheskikh issledovanijah v Poltavskoj gubernii v 1906 g. *Izvestija imperatorskoj Arheologicheskoi komissii, 22*, 38–90 (in Russian).
- Makarenko, N. (1911). Arheologicheskie issledovanija 1907–1909 godov. *Izvestija Imperatorskoj Arheologicheskoi komissii, 43*, 130 pp. (in Russian).
- Makarenko, M. (1925). Horodyshche “Monastyryshche”. *Zapysky Ukrainskoho naukovoho tovarystva v Kyievi: Naukovyi zbirnyk zarik 1924, 19*. Kyiv: Vydavnytstvo Ukrainskoho Naukovoho tovarystva v Kyievi, 3–23 (in Ukrainian).
- Makarenko, M. (1925). Ornamentatsiia keramichnykh vyrobiv v kulturi horodyshch Romenskoho typu. *Niederluf sbornik (Usporada) J. Schranil*. Praha, 323–338 (in Ukrainian).
- Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy.* F. VUAK. Spr. 115, 156 ark. (in Ukrainian).

- Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy*. F. VUAK. Spr. 157, 132 ark. (in Ukrainian).
- Nimenko, N. A. (2002). Velet ukrainoznavstva (Do 125-richchia vid dnia narodzhennia Mykoly Omelianovycha Makarenka). *Sumska starovyna*, 10, 5–25 (in Ukrainian).
- Nimenko, N. A. (2006). Z istorii arkeolohichnykh doslidzhen na Sumshchyni u 20-kh rokakh XX st. *Sumska starovyna*, 20, 53–67 (in Ukrainian).
- Romenskyi kraieznavchyi muzei*. Spr. [b.n.], ark. 18 (in Ukrainian).
- Romenskyi kraieznavchyi muzei*. Spr. 4, 69 ark. (in Ukrainian).
- Romenskyi kraieznavchyi muzei*. Spr. 48, 44 ark. (in Ukrainian).
- Romenskyi kraieznavchyi muzei*. Spr. 5, 16 ark. (in Ukrainian).
- Suprunenko, A. B. (1990). Arheologicheskie issledovaniya Poltavskogo kraevedcheskogo muzeja. *Arheologicheskie issledovaniya na Poltavshhine*. Poltava: Poltavskij kraevedcheskij muzej, 115 pp. (in Russian).
- Usachuk, A. N. (2012). U istorii otechestvennoj arheologii: al'bom risunkov N. E. Makarenko iz fondov Doneckogo krajevedcheskogo muzeja. *Arkeolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 9 (Istoriia arkeolohii: doslidnyky ta naukovi tsentry). Kyiv: Starodavnii svit. S. 315–324 (in Russian).

*Стаття: надійшла до редакції 17.07.2019
прийнята до друку 29.10.2019*

RESEARCH ON VEDMEZHE SETTLEMENT IN ROMNY REGION: MYKOLA MAKARENKO'S EXCAVATIONS

Nataliia NIMENKO

*Sumy State University,
Rymskoho-Korsakova Str., 2, 40007, Sumy, Ukraine,
e-mail: nimenko.na@ukr.net*

The article is devoted to the study of the little-known biography pages of the famous archeologist, art critic, organizer of the museum activity M. Makarenko (1877–1938). Shot as public enemy for his steady position on the protection of historical and cultural monuments, the scientist had left a number of publications covering various areas of his activity, as well as dedicated to specific architectural and archaeological sites.

However, not all the ideas of the scientist have been implemented. Archival documents kept at central and regional institutions, museum funds include materials that reveal plans to continue exploring particular archaeological sites, and writing certain publications.

For several decades, M. Makarenko studied archaeological sites in Romny region (territory of modern Sumy region), which gave grounds to speak about opening of a new archaeological culture, now known as Romny culture. The most interesting from a scientific point of view were 4 settlements: Monastyrysche, Vedmezhy, on the khutirs of Vashkevych and Hlynske. Fundamental work of the scientist, devoted to Romny archeological culture, is “Monastyrysche” settlement. However, according to the documents, the scientist also planned a separate publication of the materials from the excavations of the site Vedmezhe. The plans were not implemented. Drafts were also not found.

In the article on the basis of archival documents, M. Makarenko's publications and drawings, the attempt to reproduce the chronology of the study of Vedmezhe settlement from 1906 to the end of the 1920-s is made; the main results of the excavations are highlighted. The main factors that influenced the effectiveness of scientific research in the 1920-s are shown.

During excavations of Vedmezhe settlement, M. Makarenko for the first time applied a new technique – burial scraper, which the scientist later used when studying archaeological sites near Sumy and Mariupol.

Key words: research, archaeological site, settlement, excavations, plan, drawing, pottery.